

РОМАНЧУК
Мар'яна Сергіївна,
молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського
rmsmarianna33@gmail.com
(м. Київ, Україна)

**МАЛІ РІЧКИ КИЄВА ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА
ЙОГО ЛАНДШАФТУ ТА ПРИРОДНОЇ ЕКОСИСТЕМИ
(ІСТОРИКО-ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ)**

У статті представлено історичні відомості та на основі використаних картографічних матеріалів розкрито значення малих річок м. Києва як невід'ємної складової його природного середовища й висвітлено їх роль у формуванні неповторного образу столиці України з метою ознайомлення киян і широкого кола науковців з екологічними проблемами малих гідрологічних об'єктів (річок р. Либідь і р. Сирець) на базі унікального фонду сектора картографічних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (СКВ НБУВ). Подано дані про гідрографічні характеристики визначних малих річок, сформувано проблеми, що необхідно вирішити у сфері екологічного оздоровлення (ревіталізації) малих річок. Особливу цінність мають карти і плани, що відображають територію Києва з гідрографічною мережею від середини XVII ст. до початку XXI ст. Стародруковані та рукописні карти Києва є базовими періоджерелами, що містять унікальну інформацію з погляду історичної ретроспективи, про динаміку соціокультурних і природних процесів, стану довкілля, зокрема гідрологічних об'єктів столиці.

Ключові слова: НБУВ, фонди сектора картографічних видань, плани Києва, малі річки, р. Либідь, р. Сирець, ревіталізація.

THE SMALL RIVERS OF KIEV AS AN INTEGRAL PART OF ITS LANDSCAPE AND NATURAL ECOSYSTEM (HISTORICAL & ENVIRONMENTAL ASPECTS)

The article presents the historical information and reveals, based on the cartographic materials used, the importance of small rivers of Kyiv as an integral part of its natural environment and highlights their role in forming a unique image of the capital of Ukraine in order to familiarize Kievans and a wide range of readers with environmental problems of small hydrological objects (the Lybid River and Syrets) on the basis of a unique fund of the cartographic editions sector of the National Library of Ukraine the name of V. Vernadsky (KES NBU). The data on the hydrographic characteristics of prominent small rivers are presented, the problems that need to be solved in the field of ecological rehabilitation of small rivers are formed. Of particular value are maps and plans with hydrographic network of Kiev with suburbs from the mid-17th century to date. Old-printed and handwritten maps of Kiev are basic sources that contain unique information about historical events and the state of the environment, dynamics of social and natural processes, including hydrological objects of the capital.

Keywords: NBUV, cartographic funds, Kiev plans, small rivers, Lybid, Syrets, revitalization.

МАЛЫЕ РЕКИ КИЕВА КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ЕГО ЛАНДШАФТА И ПРИРОДНОЙ ЭКОСИСТЕМЫ (ИСТОРИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

В статье приведены исторические сведения и на основании использованных картографических материалов раскрыто значение малых рек г. Киева как неотъемлемой составной его природной среды, показана их роль в формировании неповторимого образа столицы Украины с целью ознакомления киевлян и широкого круга читателей с экологическими проблемами малых гидрологических объектов (р. Лыбедь и р. Сырец) на базе уникального фонда сектора картографических изданий Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского (СКИ НБУВ). Представлены данные о гидрографических характеристиках вышеупомянутых малых рек, антропогенном влиянии на современное их состояние, а также сформулированы проблемы, которые необходимо решить в сфере экологического оздоровления (ревитализации) рек Лыбеди и Сырца. Особенную ценность имеют карты и планы, которые отображают территорию Киева с гидрографической сетью с XVII в. до начала XXI в. Старопечатные и рукописные карты Киева являются базовыми первоисточниками, которые содержат уникальную информацию с точки зрения исторической ретроспективы о динамике социокультурных и природных процессов,

состоянии окружающей среды, в частности гидрологических объектов столицы.

Ключевые слова: *НБУВ, фонды сектора картографических изданий, планы Киева, малые реки, Лыбедь, Сырец, ревитализация.*

Малі річки переважним чином маловідомі та не дуже помітні, але вони являють собою невід'ємну складову міського середовища. Їх існування позначилося на міській забудові, прокладанні залізниць та автошляхів, створенні парків. Малі річки – цікавий об'єкт пізнання, оскільки є не лише об'єктом природи, а й самого міста, його багатовікової історії. Тому доцільно вивчати старовинні плани міста Києва, на яких відображена його гідрологічна мережа. Давні карти та плани м. Києва є цінним матеріалом для вивчення історії міста та динаміки змін природного середовища протягом століть, зокрема гідрологічних об'єктів.

Інтерес істориків, географів, краєзнавців та гідрологів до історії розвитку столиці України – м. Києва, змін його ландшафтів та стан гідрологічної мережі не спадає, а з роками ще більше зростає [1; 2; 5; 19]. Серед країн Європи важко знайти місто, яке б зрівнялося з Києвом за кількістю блакитних плес. Значною мірою саме завдяки річкам і водоймам столицю України вважають одним із найкрасивіших міст світу.

Метою даної статі є ознайомлення киян і широкого кола науковців з малими річками м. Києва як невід'ємною складовою природного середовища міста та історії його розвитку, привернення уваги спільноти на екологічні проблеми малих річок та можливості їх ревіталізації, а також популяризації унікального картографічного фонду Сектору картографічних видань Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського (СКВ НБУВ).

У депозитарному фонді СКВ НБУВ зберігається значна кількість раритетних видань. Особливу цінність мають плани, що відображають територію Києва та передмість від середини XVI ст. до наших днів. Стародруковані та рукописні карти Києва є базовими першоджерелами, що містять унікальну інформацію про динаміку соціокультурних та природних

процесів, а також стан довкілля, зокрема гідрологічних об'єктів столиці в історичній ретроспективі.

Всім добре відомо, що Київ розташований на річці Дніпро. Але в місті, окрім Дніпра, є ще десятки річок і струмків. Переважним чином, це невеличкі водотоки, що протікають у місцях мало відвідуваних мешканцями Києва. У парках та скверах можна зустріти струмки, назви яких мало хто знає. Про існування більшості з них кияни лише здогадуються, оскільки вони сховані в колектори. Річки губляться під землею та пересихають, іноді розмивають стіни і підтоплюють будинки. У багатьох випадках знайомство з малими ріками супроводжується не найкращими враженнями. Здебільшого малі річки міста мають не дуже привабливий вигляд – далеко не найчистішою є вода, а по берегах і в руслі рік часто можна зустріти сміття. Разом з тим існують і винятки. На деяких річках створено ставки, а обабіч на берегах облаштовано парки, що стали окрасою Києва.

Хоча річки загалом маловідомі і не дуже помітні, вони являють собою невід'ємну частину ландшафту міста, зокрема, слугують водоприймачами зливових вод. Але на цьому роль малих річок не закінчується. Планування міської забудови, прокладання шляхів сполучення, створення рекреаційних зон відбувається з урахуванням проходження малих гідрологічних об'єктів.

Наявність у Києві великої кількості річок і струмків пояснюється кількома чинниками, найголовніші серед яких – рельєф та атмосферні опади. Слід зазначити, що важливою особливістю рельєфу Києва є висока правобережна його частина, яка значно вища за лівобережну. Великі відмінності у висоті окремих частин Києва стали причиною значної розчленованості рельєфу, появи десятків глибоких ярів та балок, які досить часто перерізають кілька горизонтів підземних вод. Отже, на їх дні часто трапляються струмки. За багатовікову історію Києва було повністю чи частково засипано багато ярів та балок, але необхідність у відведенні води залишилася. Так, в місті поступово з'явилася дощова (або ж злизова) каналізація, і нині багато річок опинилося під землею.

Варто зазначити, що розмір річок значною мірою визначається площею водозбору, який у свою чергу залежить від розташування вододілів. Так, у західній частині Києва тягнеться вододіл, який зумовлює напрям течії до р. Ірпеня або до р. Дніпра. У центральній частині міста вододілом слугують вулиці – Велика Житомирська, Артема, Мельникова, Дорогожицька, північніше яких розташований водозбір Глибочиці, південніше р. Либеді.

Рельєф є дуже важливим фактором існування річок, проте головну роль у живленні київських річок відіграють атмосферні опади. Протягом року найбільше опадів випадає влітку, саме влітку малі річки стрімко збільшують свою водність під час сильних дощів.

Істотну роль у водному режимі річок відіграє й людина. З поверхні асфальту води стікає більше, це відбувається значно швидше, ніж у разі випадіння дощу на ґрунт. З іншого боку – випаровування з-під асфальту ускладнене. Водність малих річок збільшується і через втрати води з водопровідних мереж (яких дуже багато знаходиться в аварійному стані).

Названі чинники визначають існування в Києві великої кількості водотоків, що дуже різноманітні за розміром і якістю води. Найбільшими річками, що течуть на території міста і впадають у р. Дніпро, є р. Либідь, р. Сирець, р. Віта, р. Дарниця.

Либідь – найвідоміша з малих річок Києва, яка є правою притокою р. Дніпра. Її довжина становить майже 16,8 км, площа водозбору – 67,8 кв. км. [2, с. 16]. Річка Либідь бере початок у Солом'янському районі, впадає у р. Дніпро на нижній околиці міста, нижче Південного мосту. Вона долає свій шлях територією трьох районів Києва – Солом'янським, Шевченківським та Голосіївським. Точно сказати, де розташований природний витік річки Либеді досить проблематично, адже це місце не показано на жодному плані Києва.

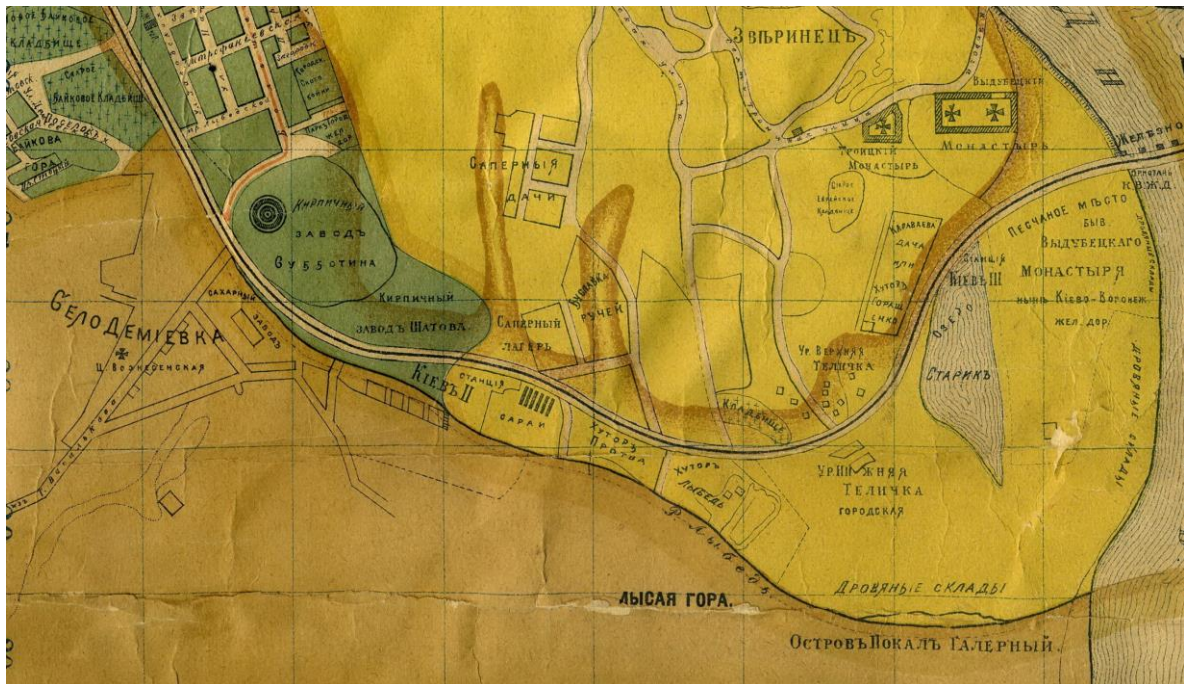
Нині р. Либідь у своїй верхній течії перебуває в колекторі. На думку гідролога І.В. Вишневського, виток річки доцільно вважати початок колектора, найбільш віддаленого від гирла. Також виток р. Либеді може бути

початок колектора на вул. Радищева біля перехрестя з вулицею Світлогірською неподалік від бул. Вацлава Гавела.

Упродовж віків ця порівняно невелика річка відігравала значну роль в історії і господарській сфері міста. Ріка Либідь відома киянам, і водночас про неї знають порівняно мало. Перша письмова згадка про р. Либідь датується 968 роком [16, с. 59]. Упродовж віків ця річка правила за природну перепону на шляху до міста, розташованого на високих кручах.

Раніше р. Либідь несла значно більше води і в нижній течії була судноплавною. Як зазначає К.В. Шероцький у путівнику по Києву: «На волнах этой когда то значительной речки плавал флот Святослава, и еще недавно существовал проект использовать русло Лыбеди для подхода судов из Днепра к станции Киев II-й...» [19, с. 360]. Про те, якою була р. Либідь понад 300 років тому свідчить «Рукописній чертеж Киева, составленный Ушаковым при Петре I», складений у 1695 р. (копія зберігається у секторі картографічних видань) [18]. На цьому кресленні нанесено броди, прилеглі шляхи, мости, греблі та млини. Люди здавна користувалися цією річкою, навіть як джерелом водної енергії (раніше на р. Либеді було сім водяних млинів). Ймовірно, що в ті часи на ставках р. Либеді розводили гусей, качок і коропів, купалися, а на луках випасали коней і худобу, оскільки на карті позначено луки у заплаві річки. Микола Закревський у своїй праці «Описание Киева» (1868) пише так про річку Либідь: «Ручей этот, на котором теперь нет ничего примечательного, вероятно, в древности был значительнее, и многоводнее, чем теперь. Монастыри Киевские, особенно в XVII веке, получали значительный доход от своих мельниц, приводимых в движение водами этой речки; а левый берег ея, особенно при устье, и доселе доставляет лучший кирпич для зданий Киевских». Це можна підтвердити за допомогою плану міста Києва 1902 р. – «План города Киева со всеми землями, состоящими в ведении онаго по Киевской губернии» [12]. У нижній течії річки Либеді на глинистих горбах в районі місцевості «Чорна гора» відмічено цегельні заводи «Кирпичный завод Субботина» та «Кирпичный завод Шатова» (рис. 1).

На багатьох планах Києва, наприклад, на карті 1846 р. «План города Киева гравированный при Военно-Топографическом Депо», що зберігається в секторі картографічних видань, течію р. Либідь легко простежити [13]. На пізніших картах відмічено залізничні колії, які йдуть уздовж річища. На р. Либідь досить сильно вплинуло прокладання повз неї залізниці в 1868–1869 рр.

Рис. 1. «План города Киева со всеми землями...» (1902 р.)

Вибрана траса була цілком логічно, адже іншим шляхом оминати київські пагорби і наблизитися до центру міста було неможливо. Отже, з огляду на горбистий Київський рельєф інженери-шляховики вважали найзручнішим і найощадливішим прокласти залізницю саме так. У СКВ НБУВ зберігається карта «Карта железных дорог от Киева до Курска, от Киева до Балты, Тирасполя и Одессы, с ветвью к Австрии, и от Балты до Кременчуга с планом местности г. Киева, по коей пройдет железная дорога» (1866), на якій видно, що прокладання залізниці планували вздовж русла р. Либеді, оминаючи київські пагорби.

Річка Либідь має багато приток – струмок Відрадний, Волочаєвський струмок, р. Шулявка, струмок Піщаний, р. Вершинка (цю річку часто помилково вважають Либіддю і навіть підписують так на картах, проте насправді це одна з приток р. Либеді), річки Кадетський Гай і Мокра, струмок

Живець, річка Оріхуватка (на ділянці від Голосіївського проспекту до Голосіївської площі річка протікає по території парку ім. Максима Рильського, важливою складовою й окрасою якого є каскад ставків на річці), рр. Живець та Буслівка.

Поблизу Старовокзальної площі у р. Либідь під землею впадає її ліва, а, головне, досить відома притока Скомарох. Притоку показано на багатьох старих планах Києва, зокрема на карті-схемі «Северо-Западная часть Киева» 1913 р. видання [6].

Нижче за течією від вул. Фізкультури у р. Либідь впадає її найбільша ліва притока – р. Клов. Нині, майже по всій своїй довжині, р. Клов тече в колекторі, що бере початок біля станції метро «Арсенальна». До речі, місце впадіння р. Клову в р. Либідь вважається найзручнішим для дослідження київських підземель.

План 1846 р. детально відображає рельєф й водні об'єкти Києва та передмість [13]. На карті добре простежується русло річки Совки, названої Де ля Флізом (1854) – Рудим Бродом, що впадає в р. Либідь біля підніжжя Байкової гори.

Уже в 1842 р. на малій р. Совці існувало декілька ставків. Упродовж 30–70-х рр. тут діяв (між с. Совки та Забайків'ям) риборозплідник. У середині 60-х рр. звідси рибницьким господарством кількох областей постачали мальків коропа. До речі, як зазначає В. Ієвлева, Деміївський цукрорафінадний завод для потреб технологічного процесу використовував штучну відкриту водойму, яка забезпечувалася проточною водою з р. Совки [4, с. 86].

На даний час склалася напружена ситуація навколо р. Совки та Совських ставків. Так, на території нижнього їх каскаду планується розташувати комплексну багатоповерхову житлову забудову з відповідною інфраструктурою і так званим, «благоустроєм території». Проте це буде фактично бетонний парк на місці колишніх Совських ставків. Природоохоронці не один десяток років доводили, що ця територія повинна мати заповідний статус. Зокрема біологи з

Київський національний університет імені Тараса Шевченка підготували відповідне обґрунтування понад 10 років тому.

Слід зазначити, що проблеми із забрудненням р. Либеді та антисанітарією, які спровокували кияни, існувала вже на рубежі ХІХ – ХХІ ст.ст. Як зазначає краєзнавець Володимир Володько, на кордоні з передмістям Деміївкою з боку Києва асенізаційні обози регулярно скидали нечистоти і влаштували там грандіозне звалище. «Лишь только вы подходите к мосту, вас поражает вид красной воды на Лыбеди и красного песка на отмелях. Не зная, куда деться от вони, вы стараетесь не дышать...», – так описували екологічну ситуацію, що склалася на р. Либеді жителі Деміївки [4].

У другій половині ХХ ст. р. Либідь майже всюди було заведено в штучне бетонне русло на взірць каналу, а місцями в труби. Ще раніше у 1906 р. було розпочато будівництво Либідського каналізаційного колектора (з часом його назвали Старолибідським) [2, с. 14]. Головним чинником пролягання колектора по трасі вздовж р. Либеді стало те, що річка тече найнижчою частиною міста. Будівництво в цілому закінчили в 1909 р. З того часу минуло понад століття, а Старолибідський колектор ще й досі експлуатується.

На даний час користуватися водою з р. Либеді у звичному розумінні не можна – варто лиш згадати, скільки об'єктів промисловості й транспорту розташовано на берегах цієї річки. Прикро, оскільки сучасні технології дозволяють вивільнити річку, відновити середовище навколо її берегів і повернути киянам частину природного ландшафту у користування.

Також досить відома і одна з найбільших малих річок Києва – р. Сирець, яка несе свої води переважним чином у напрямку р. Дніпра з південного заходу на північний схід і розташовується у західній частині Києва. Довжина річки становить 9,5 км, площа водозбору 23,2 кв. км. [2, с. 16]. Витрата води в гирлі р. Сирець незрівнянно менша ніж у р. Либідь. На значній кількості карт із депозитарного фонду СКВ НБУВ річку Сирець позначають, як струмок.

Найбільшою притокою р. Сирець є мала річка Брід (значна частина цієї річечки тече в Рогозовому яру, через це Брід інколи називають Рогостинка). У

минулому р. Сирець приймала досить важливу ліву притоку – р. Курячий брід (назва річки красномовно свідчить про її розмір). Цю невеличку річку показано на багатьох картах Києва, зокрема на картах «План г. Києва с его предместьями и ближайшими дачными участками...» [8], «План города Киева со всеми землями, состоящими в ведении онаго по Киевской губернии» [12]. У наш час річку сховано в колектор і спрямовано в озеро Богатирське («Пожарка»), яке належить до озерної системи Опечень.

Вперше назва Сирець згадується ще у 1240 р. у грамоті князя Романа Галицького, щоправда, як землі, яку князь жалував Києво-Печерській лаврі. У 1381 р. назва «Сирець» фігурує як село, подароване київським князем Володимиром Ольгердовичем Домініканському монастирю [16, с. 95]. Але і назва села, і річки за однією з версій пов'язана з тим, що місця обабіч русла – болотисті та сирі. В минулому р. Сирець широко використовували у господарській сфері.

На плані «Рукописный чертеж Киева, составленный Ушаковым при Петре I», що складений у 1695 р. на р. Сирець показано 9 млинів [18]. З часом вони поступово перестали існувати, але велика кількість ставків на річці залишилась. М. Закревський у своїй праці «Описание Киева» пише: «Сырец урочище с небольшим ручаем, к западу от Киевоподола, за Кирилловским монастырем; здесь находится несколько загородных домов или дач, а на ручае несколько водяных мельниц» [4]. У СКВ НБУВ зберігається пізніша карта кінця ХІХ ст. – «План части города Киева», на якому позначено міський млин («Городская мельница»), що знаходився у верхів'ї р. Сирець на одному зі ставків [15]. З назви «міський млин» можна припустити, що це було значне підприємство за об'ємами виробництва борошна.

На карті «План окрестностей города Киева» 1842 р., яка була гравійована на камені при Головному Штабі Діючої Армії та надає інформацію, що ставків на р. Сирець було на той час 14 [14]. Можна з впевненістю стверджувати, що раніше у ставках розводили рибу, а в нижній течії р. Сирця на заплавах луках випасали худобу та заготовляли сіно, на родючих землях вирощували городину.

У період XVII–XIX ст. місцевість уздовж р. Сирець забудовується великою кількістю дрібних хуторів, про що свідчить вищезгадана карта – «План окрестностей города Киева» [14]. Станом на 1842 р. на берегах р. Сирця існувало 13 невеликих замиських господарств-хуторів (починаючи з верхньої течії – хут. Толяtkіна, Кронштейна, Дихтяренка, Кудашевої, Лукаша, Лукашевича і т. д.). На берегах р. Сирця в різний час виникли хут. Галагани, Нивки, Дегтярі, с. Волейків, передмістя Куренівка [1, с. 163].

У 40-ві роки XIX ст. на Сирці починається розміщення військових таборів, що можна простежити за допомогою старовинних карт [16, с. 95]. Так, на карті 1894 р. із фонду СКВ НБУВ – «План г. Киева с предместиями» ми можемо бачити, що на правому березі р. Сирця існував військовий табір, про що свідчить наведений на карті підпис – «Армейский лагерь» [9]. На карті 1903 р. «План г. Киева с предместиями и его приречных земель» [10], яку упорядкував М.І. Максимович, теж є позначка – «Военный лагерь», а на карті 1913 р. «Северо-Западная часть Киева» [6] вже фігурує назва – «Сырецкий лагерь», при якому існувала «Лагерная церковь» (рис. 2).

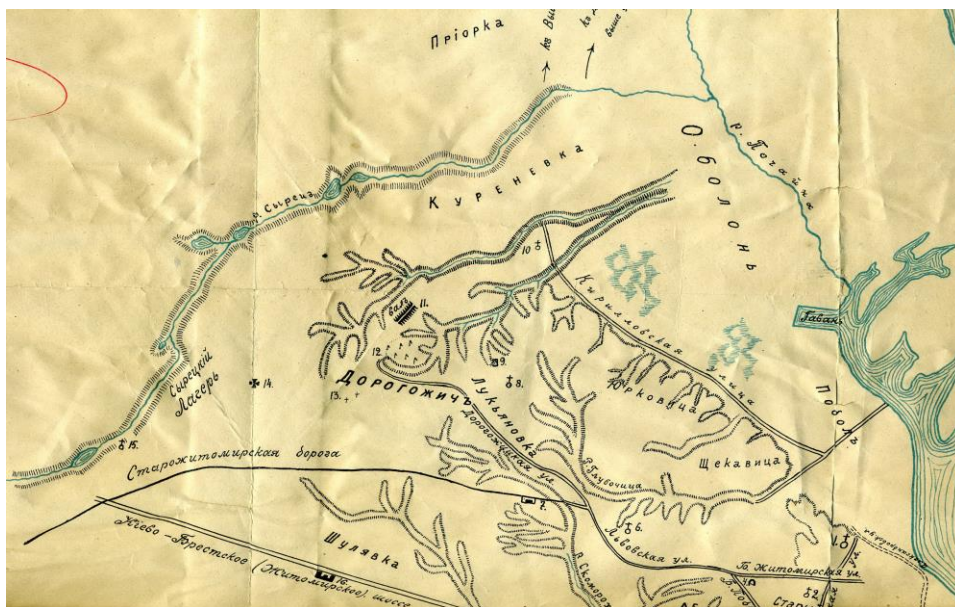

Рис. 2. Карта «Северо-Западная часть Киева...» (1913 р.)

У долині р. Сирець, у передмісті Києва – Куренівці, пролягла вул. Сирецька, назва якої утворилася саме від гідроніма «Сирець». Вул. Сирецьку можна відшукати і на сучасних картах, вона існує й досі в

Подільському районі столиці. Уздовж р. Сирця, подібно до того, як це було зроблено з р. Либіддю, проклали залізницю, що не могло не позначитися на її природному стані. Тепер ріка опиняється то по один бік від залізниці, то по інший.

Щодо витoku р. Сирець М. Закревський зазначав: «Річка... бере початок із джерел поблизу села Біличі...» [8, с. 163]. Більшість дослідників вважає, що р. Сирець має два витoki. Головний витік знаходиться між сучасною станцією метро «Святошино» та «Нивки». Цей факт підтверджує топографічна карта 1912 р. «План города Киева с окрестностями» [11], що зберігається в СКВ НБУВ (рис. 3).

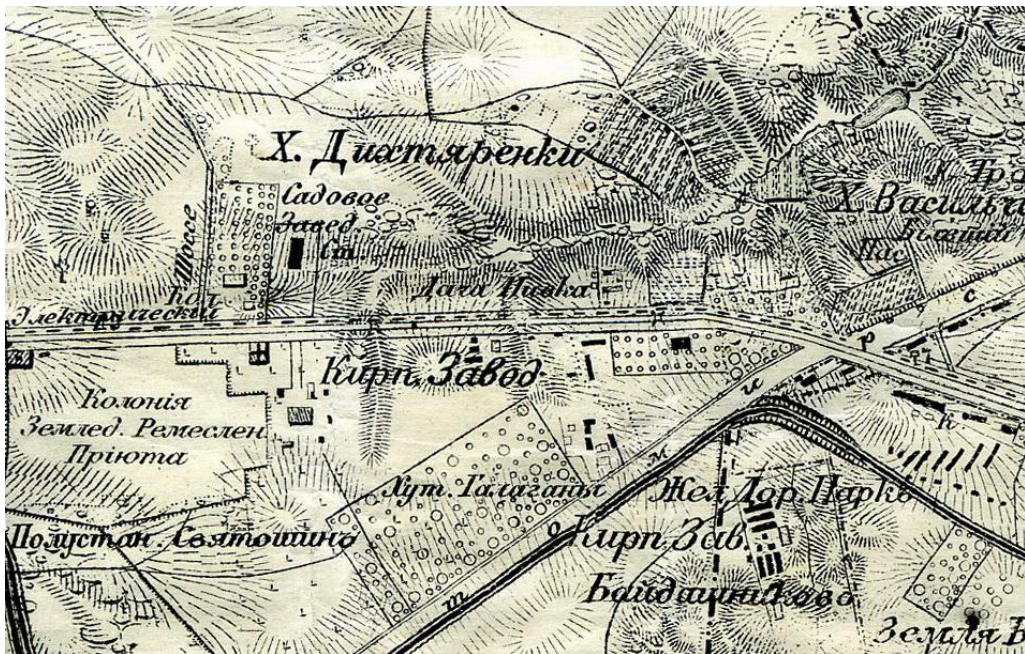

Рис. 3. «План города Киева с окрестностями» (1912 р.)

На плані р. Сирець має виток в чагарниковій місцині між «Садовим заводом», дачею Нивка, хут. Дехтяренки, а неподалік пролягала залізниця електричного трамваю. На сучасній карті Києва, як зазначає В.І. Вишневецький: «Витоком річки можна вважати Т-подібне перехрестя між вулицями Чистяківською та однойменним провулком, де сходяться два невеличких колектори» [2, с. 49]. Існує й інший витік Сирця, що знаходиться біля залізниці між зупинними платформами «Борщагівка» і «Рубежівка».

Частина р. Сирець тече у глибокому яру, який вкрито деревною рослинністю. На окремих ділянках р. Сирець протікає у бетонному руслі,

подекуди в колекторі під землею. На сьогоднішній день основною функцією р. Сирця є прийом води, оскільки сюди спрямовано велику кількість колекторів зливової каналізації.

Однак чисті джерела (для пиття) р. Сирця і сьогодні відомі жителям Святошина та Нивок, де річка протікає в природному руслі. Обабіч русла цієї річки знаходиться парк «Нивки» (тут розміщені 3 досить упорядковані ставки, різноманітний рослинний світ, трапляються вікові дуби, деякі з них є пам'ятками природи) та парк «Дубки», де частина русла річки густо вкрита деревами, переважно – вербою та вільхою.

Ставлення до р. Сирець у суспільстві неоднозначне. У зелених паркових зонах річка розливається, виходячи з берегів, тож її русло намагаються укріплювати, проте живописні ставки і справжні заплавні луки вздовж течії полюбляють гості парків.

Характерною особливістю водозбору малих річок Либеді та Сирця є велика частка урбанізованих територій. Річки на значній довжині течуть уздовж залізниці і, зокрема, р. Либідь протікає досить близько від залізничного вокзалу. Якість води у малих річках і водоймах, як правило, гірша, ніж у Дніпрі. Це пояснюється зливом великої кількості забруднень із поверхні водозбору, прямим забрудненням сміттям у порівняно невеликий об'єм води в малій річці. Води в усіх малих річках міста досить забруднені нафтопродуктами, важкими металами, фенолами, біогенними та органічними речовинами. Забрудненню малих річок, особливо у правобережній частині Києва, де протікають р. Либідь та р. Сирець, сприяє поширення приватної забудови, гаражів, станцій технічного обслуговування. Досить часто на схилах долин і берегів малих річок влаштовують несанкціоновані звалища і смітники. У малих річках міста значно вищою, ніж у р. Дніпрі, є мінералізація води. Це можна пояснити й використанням солі для боротьби зі снігом у зимовий період.

Поверхневі стоки з території міста відводяться мережею колекторів дощової каналізації у р. Дніпро та зв'язані з ним відкриті водойми. Крім того, підключено ще більше 50 водовипусків дощової каналізації в р. Либідь та

р. Сирець. З усіх водовипусків лише незначна їх кількість обладнана очисними спорудами. Води з малих річок Києва також потрапляють в р. Дніпро. У свою чергу, р. Дніпро біля Києва використовують для багатьох потреб: питного і промислового водопостачання, судноплавства, спорту й відпочинку. Найбільший водозабір із р. Дніпра здійснюється саме для питного водопостачання киян, але ця вода не найкращої якості. Хочеться зазначити, що міжнародні експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) встановили, що понад 60 % захворювань у світі зумовлено вживанням недоброякісної води. Тож від забезпечення населення питною водою належної якості залежить збереження генофонду будь-якої країни.

У наш час у багатьох країнах світу прийшло усвідомлення того, що міські річки не потрібно розглядати лише з позиції потенційної загрози наводнення, адже річки здатні сприятливо впливати на естетичні властивості місцевості, можуть використовуватися як зони відпочинку. Ось уже багато років у містах Європи практикують ревіталізацію урбанізованих річок. Екологи, інженери, урбаністи та історики беруться за відновлення річок, їх історичного і культурного значення. Водойми перетворюють на місця відпочинку, на берегах розбиваються парки, до річок повертається природна можливість саморегуляції.

За кордоном практика ревіталізації малих річок розпочалася з кінця 90-х років ХХ ст. В Україні це питання знаходиться на рівні обговорення громадських ініціатив та створення проєктів [17].

У 2015 р. 10 тисяч киян закликали владні структури визнати р. Либідь та її береги зоною екологічного лиха. А вже в 2016 р. була створена громадська спілка міста Києва «Наша Либідь». Нещодавно спілкою «Наша Либідь» розроблено проєкт ревіталізації прибережної території річки Либідь у межах вул. Федорова і вул. Ямської (2018 р.) [7]. Заплановано оновлення бетонного покриття схилів річки, упорядкування місць для занять спортом та відпочинку, озеленення берегів, встановлення освітлення, лавочок, сміттєзбиральників, а також будівництво скляного пішохідного переходу між берегами.

Отже, історичні перетворення малих річок Києва взаємопов'язані з історією розвитку міста і є невід'ємною складовою його природного середовища. Забудова міста, його вулиць та транспортних комунікацій проектувалася відносно пролягання малих річок. Малі водотоки приймають дощові води у своє русло та запобігають підтопленням у місті. Вони мають великий потенціал, для того, щоб стати зеленою оазою урбанізованого міста та зоною рекреації для їх мешканців. Однак київські малі річки є дуже чутливими до антропогенного впливу.

Слід зазначити, що стан малих річок є індикатором стану усєї річкової мережі кожної країни. Тому так важливо здійснювати спеціальні комплексні заходи з ревіталізації малих річок Києва, формувати екологічний та історичний інтерес громадян у цілому та киян, зокрема, до проблем малих річок. Усі малі річки заслуговують на увагу і дбайливе ставлення до себе, незважаючи на їх величину. Для реального поліпшення їх стану необхідно розробити та затвердити відповідну міську програму екологічного оздоровлення та упорядкування водних об'єктів Києва. Водночас, давні карти та плани міста Києва, що зберігаються в СКВ НБУВ і на яких відображено гідрологічну мережу, – є безцінним матеріалом для вивчення істориками, краєзнавцями, гідрологами історії розвитку міста та змін його природних об'єктів, зокрема малих річок у часі.

Список використаних джерел та літератури

1. Вакулишин С. М. Топонімія Києва ХХ ст. : [довідник]. Київ : Центр ДЗК, 2014. 258 с.
2. Вишневецький В. І. Малі річки Києва. 2-ге. вид., уточ. і доп. Київ : Інтерпрес, 2013. 81 с.
3. Деміївка. URL : <https://kiev24.ua/articles/gorod-bez-glyantsa-90> (дата звернення : 06.06.2019).
4. Закревский М. Описание Киева. Вновь обработанное и значит. умноженное изд. с прилож. рис. и чертежей. Москва : тип. В. Грачева и комп., 1868. Т. 2. 950 с.
5. Ієвлева В. Пам'ятники індустріального розвитку Києва кінця ХІХ – першої третини ХХ. Київ : Прес-КІТ, 2008. 248 с.

6. Карта-схема «Северо-Западная часть Киева» (1913 г.). *Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (НБУВ). Сектор картографічних видань*. Інв. № 16479.

7. Либідь. URL : <http://nashalybid.org/blog/> (дата звернення : 08.09.2019).

8. План г. Киева с его предместьями и ближайшими дачными участками. *НБУВ. Сектор картографічних видань*. Інв. № 16477.

9. План г. Киева с предместиями (1894 г.). *НБУВ. Сектор картографічних видань*. Інв. № 6235.

10. План г. Киева с предместиями и его приречных земель (1903 г.). *НБУВ. Сектор картографічних видань*. Інв. № 812.

11. План города Киева с окрестностями (1912 г.). *НБУВ. Сектор картографічних видань*. Інв. № 16326.

12. План города Киева со всеми землями, состоящими в ведении онаго по Киевской губернии (1902 г.). *НБУВ. Сектор картографічних видань*. Інв. № 10112.

13. План Киева (1846 г.). *НБУВ. Сектор картографічних видань*. Інв. № 16476.

14. План окрестностей города Киева (1842 г.). *НБУВ. Сектор картографічних видань*. Інв. № 6375.

15. План части города Киева (конец XIX в.). *НБУВ. Сектор картографічних видань*. Інв. № 16373.

16. Пономаренко Л. А., Різник О. О. Київ : короткий топонімічний довідник. Київ : ПАВЛІМ, 2003. 124 с.

17. Ревіталізація в гідрології. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B2_%D0%B3%D1%96%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97 (дата звернення : 08.09.2019).

18. Рукописный чертеж Киева, составленный Ушаковым при Петре I (1695 г.). *НБУВ. Сектор картографічних видань*. Інв. № 28003.

19. Шероцький К. В. Київ : путівник. Київ : Кобза, 1994. 377 с.

References

1. Vakulishin, S. M. (2014). *Топонімія Києва ХХ ст. : [dovidnik]* [Toponymy of Kyiv XX century : directory]. Kyiv : Tsentr DZK, 258. [in Ukrainian].

2. Vishnevskiy, V. I. (2013). *Mali richki Kieva. 2-ge. vid., utochn. i dopov.* [Small river of Kiev]. Kyiv : Interpres, 81. [in Ukrainian].

3. (2019). *Demiyivka* [Demiyivka] URL : <https://kiev24.ua/articles/gorod-bez-glyantsa-90> (last accessed : 06.06.2019). [in Ukrainian].

4. Zakrevsky, M. (1868). *Opisanie Kieva. Vnov' obrabotannoe i znachit. umnozhennoe izd. s prilozh. ris. i chertezhej* [Description of Kiev. The newly processed and significantly multiplied edition with the application of drawings and drawings]. Moscow : type. V. Gracheva and comp., 2. 590. [in Russian].

5. Ievleva, V. (2008). *Pamyatnyky industrialnoho rozvytku Kyyeva kintsya XIX – pershoyi tretyny XX* [Monuments of Kyiv's Industrial development at the end of the XIXth – the first third of XX]. Kyiv : Pres-KIT, 248. [in Ukrainian].

6. (1913). *Karta-skhema «Severo-Zapadnaia chast' Kyeve»* [Map-scheme «Northwestern part of Kiev»]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (NBUV). Sektor kartografichnykh vydan'* [National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky (NLUV). Sector of cartographic publications]. Inv. № 16479 [in Russian].

7. (2019). *Lybid* [Lybid]. <http://nashalybid.org/blog/> (last accessed : 08.09.2019). [in Ukrainian].

8. *Plan g. Kieva s ego predmest'jami i blizhajshimi dachnymi uchastkami* [The plan of Kiev with its suburbs and nearby suburban areas]. *NBUV. Sektor kartografichnykh vydan'* [NLUV. Sector of cartographic publications]. Inv. № 16477. [in Russian].

9. (1894). *Plan g. Kieva s predmestijami* [The plan of Kiev with suburbs]. *NBUV. Sektor kartografichnykh vydan'* [NLUV. Sector of cartographic publications]. Inv. № 6235. [in Russian].

10. (1903). *Plan g. Kieva s predmestijami i ego prirechnykh zemel'* [The plan of Kiev with its suburbs and its river lands]. *NBUV. Sektor kartografichnykh vydan'* [NLUV. Sector of cartographic publications]. Inv. № 812. [in Russian].

11. (1912). *Plan goroda Kieva s okrestnostjami* [Plan of the city of Kiev with surroundings]. *NBUV. Sektor kartografichnykh vydan'* [NLUV. Sector of cartographic publications]. Inv. № 16326. [in Russian].

12. (1902). *Plan goroda Kieva so vseimi zemljami, sostojashhimi v vedenii onago po Kievskoj gubernii* [The plan of the city of Kiev with all the lands that are under the jurisdiction of the onago in the Kiev province]. *NBUV. Sektor kartografichnykh vydan'* [NLUV. Sector of cartographic publications]. Inv. № 10112. [in Russian].

13. (1846). *Plan Kieva* [The plan of Kiev]. *NBUV. Sektor kartografichnykh vydan'* [NLUV. Sector of cartographic publications]. Inv. № 16476. [in Russian].

14. (1842). *Plan okrestnostej goroda Kieva* [Plan of the surroundings of the city of Kiev]. *NBUV. Sektor kartografichnykh vydan'* [NLUV. Sector of cartographic publications]. Inv. № 6375. [in Russian].

15. (End of the 19th century). *Plan chasti goroda Kieva* [Plan of a part of the city of Kiev]. *NBUV. Sektor kartografichnykh vydan'* [NLUV. Sector of cartographic publications]. Inv. № 16373. [in Russian].

16. Ponomarenko, L. A., Riznik, O.O. (2003). *Kiyiv : korotkiy toponimichniy dovidnik* [Kiev : a short toponymic guide]. Kyiv : PAVLIM. 124. [in Ukrainian].

17. (2019). *Revitalizatsiia v hidrolohii* [Revitalization in hydrology]. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B2_%D0%B3%D1%96%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97 (last accessed : 08.09.2019). [in Ukrainian].

18. (1695). *Rukopisnyj chertezh Kieva, sostavlennyj Ushakovym pri Petre I* [Handwritten drawing of Kiev, compiled by Ushakov under Peter I]. *NBUV. Sektor kartohrafichnykh vydan'* [NLUV. Sector of cartographic publications]. Inv. № 28003. [in Russian].

19. Sherotskiy, K. V. (1994). *Kyiv : putivnik* [Kiev : guide]. Kyiv : Kobza. 377. [in Ukrainian].

Рецензент:

Рогожа М.М., д.і.н., доцент
Бородай, І.С., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 11.09.2019 р.